

AZ EGYHÁZAK ÉS VALLÁSOK JELENTŐSÉGE A BÁNSÁG MINDENNAPI ÉLETÉBEN

A Szegei Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke 1996-2000-ben terepkutatást végzett a romániai Bánságban. Ennek fő célja Máriaradna fogadalmi képgalériájának inventarizációja, s a búcsújáró hely szerepének vizsgálata volt a régió vallási életében. A terepmunka során Arad, Temes és Krassó-Szörény megyék számos helységében készítettünk interjúkat magyar, német, horvát, bolgár és román emberekkel. A kutatás ezért lehetőséget ad arra, hogy a katolikus vallásgyakorlás szemszögéből rövid elemzés alá vegyük a Bánság vallásos életét, s abban a felekezetek szerepét.

Versengő egyházak, versengő vallások

Az 1920-as hatalomváltással, a Bánság nagyobb, keleti részének Romániához csatolásával megváltozott az egyházak társadalmi dominanciája. A korábban meghatározó katolikus és protestáns (különösen református, részben evangélikus) egyházak az ortodoxiával szemben hátrányos és megtűrt kisebbségi helyzetbe kerültek és vannak máig. Ez Románia egészére jellemző volt, s jellemző ma is, így a Bánság helyi társadalmára is.

Ebben a helyzetben az ortodoxia, a katolicizmus és a protestantizmus erős nemzeti jellegeket hordozó vallás és egyház lett és maradt. Az 1990-es évekig a Bánságban többségében német jellegű katolikus egyház a németek tömeges kivándorlása után az 1990-es években magyar jellegűvé vált.¹ A püspökség a kivándorlások révén jó kapcsolatokat tart fenn a német püspökségekkel. Ez egyfajta anyagi háttérrel, biztonságot is jelent számára. Napjainkban a magyarországi kapcsolat is felértékelődni látszik.

Ami az egyházak helyzetét és egymás közti kapcsolatát illeti, elmondható, hogy etnikai alapon erős összetartás figyelhető meg a katolikus és a református magyarok között. Ezt erősíti a közös latin/nyugat-európai egyháztörténeti múlt, történeti és kulturális gyökéret, a közös magyar történeti tudat. Az ökumené nem vagy alig terjed ki az ortodoxiára. A mai romániai/bánsági körülmények között azonban a magyarok védekező vallási kultúrával rendelkeznek. Lokális gyökereik ugyanakkor erősek. A református egyház mindig is erősen magyar orientációjú volt, s részben ez mondható el az evangélikus egyházzal is, amely

¹ Lotz 1980.

korábban a városi német polgárság és a szlovákok gyors magyarosodása miatt szintén magyar egyháznak számít.

A németeké eltűnő vallási kultúra. Hiszen a kultúrát fenntartó rétegek: város-lakó polgárok, falusi földművelők mára már csaknem teljesen kivándoroltak. A csekély számú maradék részben a magyarsághoz asszimilálódik kulturálisan és nyelvében is, hiszen velük közös az egyháztörténeti múlt, az egyházszervezeti jelen, a mentalitás, az értékrend; de sajátos a tárgyi kultúra, a szenttisztelet réteg-ződése, részben pedig a románságba olvad. A nyelvi asszimiláció ekkor vallásvál-tással is együtt jár.

A románok vallási kultúrája domináns a vidéken az egyházszervezeti megosz-tottság ellenére is (ortodoxok, görög katolikusok). Valószínűleg ezért sem ökume-nikus színezetű, hanem kizárólagosságra törekvő, amelyeket szimbolikus eszkö-zökkel is megvalósít (bizánci stílusú új ortodox szakrális építmények, a nyugati orientációjúnak, 'arúlónak' tartott görög katolikus román egyháznak nem adja vissza építményeit). Van ugyan néhány régi intézménye (búcsújáró hely, egyház-megyék), de meghatározó az új, bizánci jelleg. Ezt hívják a helyi magyarok „hagy-makupolás honfoglalásnak”.

Az utolsó évtizedekben felerősödött a neoprotestáns kisegyházak tevékeny-sége és szerepe mindenütt a Bánságban. Ezek az egyházak nem etnikai alapon működnek. Híveiket részben az ortodoxiából, jórészt azonban a szekularizációs folyamat révén a katolikus és protestáns egyházaktól eltávolodott, többféle et-nikumhoz tartozó rétegből nyerik. Nyelvükben és jellegükben azonban román egyháznak számítanak.

A mindig is erősen központosított román államszervezetben, közigazgatás rendjében, amelyben a román ortodox egyház még a szocializmus korszakában is egyfajta 'államegyháznak' számított, a nem ortodox egyházak nem kapták még meg/vissza a működésükhöz szükséges, egykor államosított infrastruktúrát (épü-let: rendház, templom, iskola, közösségi házak stb.). Ebben az ortodox egyház po-zícióvédelmét és -erősítését látom, s rajta keresztül a román ortodoxia hatalom- és érdekvédelmét. Romániában a tényleges hatalom birtokosai a világi hatalom kép-viselői: polgármester, bíró, prefektus. Nagyon tanulságos Papp Z. Attila bánsági adatfelmérése és adatelemzése,² amelynek során az intézmények és a személyek iránti bizalom mértékét vizsgálta bánsági magyar, vagy magyarok által is lakott településeken. Figyelemre méltó, hogy magasan a polgármester vezet mindenütt a listát, a lelkész személye messze lemarad. Ugyanez a helyzet az egyház, mint intézmény megítélésénél is. Mindez persze egy szekularizálódó világban, de még mindig nagyon magas templomlátogatási arány mellett értékelendő.³ Másrészt e felmérés a civil szféra hiányát, a központosított állam omnipotenciáját mutatja.

A bánsági katolikusok a történelmi Magyarországon egyházigazgatásilag a Csanádi Püspökséghez tartoztak. A 18. században Temesvár központtal új-jáéledt püspökségnek, s a népi vallásosságnak Máriaradna vált egyik szakrá-lis központjává. Az egyházmegye 1920, a román és szerb megszállás utáni

2 PAPP 1997. 73. skk.

3 PAPP 1997. 80.

évtizedekben három részre szakadt. Létrejött Temesvár központtal a Temesvári püspökség, Nagybecskerek központtal a Nagybecskereki (Zrenjanin, Jugoszlávia) és Szeged központtal a mai Szeged-Csanádi püspökség (Magyarország).⁴ A radnai ferences kolostort 1926-ban az Erdélyben működő Szent István magyar királyról nevezett provinciához csatolták. A szerzetesek mindig magyarok és németek voltak, miként az egyházmegye hívei is. Napjainkban jelennek meg a román anyanyelvű szerzetesek a ferences rend keretében. Az egyházi iskolákat Romániában az 1940-es évek végén államosították, majd a szerzetesrendek működését korlátozták, gyakorlatilag betiltották. Megkezdődött az egyháziak, különösen a római és görög katolikusok kíméletlen üldözése, fizikai likvidálása.⁵ Az államvallásnak tekinthető román ortodoxia teret nyert, előnyöket szerzett (pl. megkapta a görög katolikusok templomait és más javait). A Bánságban 1920 előtt a görög katolikusok a Lugosi Egyházmegyéhez, a román ortodoxok az Aradi és a Karánsebesi Egyházmegyéhez, az evangélikusok pedig a Bányai egyházkerülethez tartoztak. A reformátusok a Tiszántúli Egyházkerület Békésbányati Egyházmegyéjét alkották. Református és evangélikus vonatkozásban az országhatár változások az egyházi közigazgatás kereteit is átalakították, s a politikai határokhöz igazították.

Ilyen helyzetben a vallás és az egyház szerepe felértékelődhet. A konkrét bán-sági kisebbségi (magyar és német, szlovák, horvát, ruszin, bolgár stb.) situációban a nem ortodox egyházak szerepe vált hangsúlyossá. Ez utóbbiak már pusztán létükkel is egyfajta másságot képviselnek a térségben, egy nem-román, nem-ortodox kultúrát, hitet, vallásgyakorlást, más ünnepi rendet és egy más orientációjú egyháztörténetet. Egyháztörténeti háttérük a nyugati keresztény, amely közvetlenül a magyar egyház(ak)hoz, egyházszerkezethez kapcsolja őket. A Bánság szakrális terei és tárgyi emlékei is mind ezt erősítik: római katolikus és protestáns templomok, magyar szentek szobrai és képei, a katolikus világegyház szentjeinek ábrázolásai, útmenti keresztetek, köztéri szobrok, faluszéli kálváriák. S mindez barokk és/vagy klasszicista, később pedig eklektikus stílusban, vagy a magyaros szecesszió stílusában. A szakrális építmények tehát azonnal felekezethez köthetők.

Az egyházak, a vallások azonban nemcsak a tér szakralizálásában vesznek részt, hanem az idő szakralizálásában is. Gondoljunk csak a különböző egyházi ünnepekre, azok liturgiájára, az egyházi ünnepekhez kapcsolódó eseményekre. Az átélte, az átélhető időre, a mindennapok idejére. Valamint az eltérő gregorián és julián naptárra. Eszembe jut egy lippai német/magyar asszony, aki azért imádkozik, hogy gyermeki katolikussal házasodjanak. A nemzetiség, a nyelvhasználat kevésbé fontos számára, hiszen többnyelvűek. A miért kérdésre pedig azt mondta, hogy így csak egyszer ünnepelnek karácsonyt, húsvétot egy évben, s sosem kell családon belül azon vitatkozni, hogy melyik legyen a hangsúlyosabb. A vallási kultúra adja tehát a mindennapi kultúra tartalmát, alapját és keretét.

Az egyház, a vallás identitásformáló szerepe erősebb a bán-sági kisebbségi közösségekben, a vallásosság mértéke – egyházhoz tartozás értelemben is – nagyobb

---

4 LOTZ 1980.

5 ANDRÁS 1991, ZALATNAY 1991.

a kisebbségi társadalmakban. Nyilván azért, mert a vallásnak, s szervezeti keretének az egyháznak – minden szekularizálódás ellenére – több és más társadalmi szerepe is aktivizálódhat.

Bánsági kutatásunk tanulsága, hogy a vallásnak, s a vallási kultúrának az elkülönítő szerepe akkor is megmaradhat, amikor bekövetkezik a nyelvi asszimiláció, és kezdetét veszi egy kulturális asszimiláció.⁶ Az amúgy is soknyelvű bánsági társadalomban a nyelvnek a kommunikatív szerepe az elsődlegesen fontos napjainkban. Egy ember akár több nyelven is beszél azonos szinten. Az identifikációs faktor szerepét ebben a helyzetben a vallás vette át. Sok kutató ezt a vallási hovatartozáson alapuló öndefiníciót archaikusnak, a polgári nemzettudat előttiinek tartja. Lehetséges, de – amint láttuk – hasonló helyzetek napjainkban, a posztmodernnek titulált korban is előfordulhatnak. Bizonyos társadalmi szituációban tehát a vallás vált/válik csoportösszetartó erővé és tényezővé, a másoktól való elkülönülés szimbolikus kifejezőjévé (szituációs identitás).

Az utóbbi évtizedekben már a római katolikus szertartásokban, sőt a református hitoktatásban, istentiszteletekben is megjelent román nyelv. Nem úgy, mint korábban, hogy egyes nemzetiségi/nyelvi csoportokban más és más időpontban volt az istentisztelet, azaz a nyelvi közösségek az időben szeparálódtak egymástól, hanem többnyelvű istentiszteletek formájában. Ezt a polyglott közegben sokan jónak tartják, mások nemzeti identitásuk megsértéseként fogják fel. A nyelvi keveredés okaként a vegyes házasságokat, a nyelvi asszimilációt jelölhetjük meg, kisebb részben a vidéken szórványosan élő román nyelvű görög katolikusságot, és az ortodoxok katolikus vallásra való áttérését. A reformátusok esetében pedig a magyar iskolák teljes hiányát, a szórványhelyzetben bekövetkező gyors nyelvi asszimilációt említhetjük az egyházi román nyelvhasználat okaként.

A Bánság legnagyobb búcsújáró helyének, Máriaradnának fontosságát nem lehet eléggé hangsúlyozni a mindennapok megélt katolicizmusának, népi vallásgyakorlásának megformálásában. Máriaradna a ma három ország között megosztott Dél-Alföldnek – Szeged mellett – nagy vonzásterületű kegyhelye. Máriaradna egy nagy térség katolicizmusának szakrális centruma.⁷ Felkeresése a katolikus összetartozás szimbolikus kifejezője és megvallása, a szakrális táj összetartozásának jele is volt egyben. Bálint Sándor szerint Radna a XVII-XVIII. században „a katolicizmus jelképe lesz az iszlám és az ortodoxia között. ... Kultikus igézete alatt tartja az Alföld és Dél-Magyarország magyar, német, bunyevác, bolgár, román, tót népét.”⁸ Nem lehetett véletlen, hogy a román megszállás után a román hatóságok azonnal lehetetlenné tették a Radnára való zarándoklást. Elmaradtak nemcsak a csonka-magyarországi, hanem a szerbiai bánsági magyar és német processziók is. Az így keletkezett hiányérzetet igyekeztek az anyaországi egyházközségek azzal betölteni és ellensúlyozni, hogy Radna vonzáskörzetének magyarországi részei az 1920-as években Szegeden rendeztek „radnai búcsút”.⁹

---

6 TÁNCZOS 1997., BARNÁ 1997.

7 ROOS 1998., BÁLINT - BARNÁ 1994.

8 BÁLINT 1944. 49-50.

9 IFJ. LELE 2000.

A magyarországi zarándoklatok mára alkalmoszerűvé ritkultak. De hasonlóan viselkednek most még, kivándorlásuk első évtizedében, évtizedeiben a Németországba reemigrált bánsági svábok is. Lelki, mentális stabilitásuk érdekében radnai pótbúcsúkat tartanak. Azaz radnai búcsú címén németországi kegyhelyeket keresnek fel. Annak meglátogatásával részben ezt a lelki stabilitást, részben pedig történelmi emlékezetüket ápolják. (A kegyhelyek ilyen megduplázódása az egyháztörténetben nem ritka.¹⁰)

Az I. világháborúig Máriaradna volt a Zenta - Kecskemét - Szolnok - Nagyvárád - Déva - Fehértemplom által határolt hatalmas dél-kelet-magyarországi tájnak a legnagyobb búcsújáró helye, ma pedig DNy Románia legnagyobb kegyhelye. A kisebb jelentőségű kegyhelyek közül említésre méltó Maria-Csiklova és Wolfsberg. Ez utóbbi kizárólag a Rescabánya környéki németek, az előbbi pedig a szörényi németek és krassovánok búcsújáró helye volt a közelmúltig. Máriaradna sajátossága a fogadalmi képek máig élő, sőt a XX. század harmadik negyedében felerősödő ajándékozási szokása. Ennek mértékét a máriaradnai kolostor folyosóin függő és raktárában tárolt 1711 kép, több száz egyéb fogadalmi tárgy és a kegytemplom alatti Lourdes-i barlangban látható márvány hálatabla mutatja. A képek azt jelzik, hogy a templomot felkereső zarándokok közül sokan úgy érezték és érzik, hogy imájuk és kérésük itt meghallgatásra talált, s Mária közbenjárására Isten bajban, betegségben megsegítette őket. A képpel vagy a márványtáblával ezt köszönik meg. A fogadalmi képek galériája tehát állandóan gyarapszik, változik, bővül.¹¹

A képadományozás és motivációs háttere szorosan a vallásosság intim szférájához tartozik, ugyanakkor egy nyilvános hitmegvallás, a szakrális kommunikáció egy sajátos formája is. Minden interjúnál törekedtünk a képadományozást egy nagyobb élettörténet kereteibe illeszteni azért, hogy eldönthessük, hogy vajon a képajándékozást mennyire tartják az etnikus vagy a felekezeti identitás kifejezőjének.¹²

Tanulásaikból annyit el lehet mondani, hogy a fogadalmi képek/tárgyak készíttetésének/vásárlásának és adományozásának indítéka azonos: a krízishelyzetbe került ember segítséget már csak a transzcendens világtól (Istentől, Máriától, szentektől, angyaloktól) remél. Mert már megpróbált és kifogyott minden evilági segítségből: orvosból, hatóságból, embertársak együttérzéséből. A bajok pedig, amelyekben a Radnai Szűzanya közbenjárásához fordultak elsősorban betegségek, balesetek, az egyéni élet megoldhatatlannak tűnő problémái és konfliktusai voltak. E bajok forrását azonban nemcsak a családi élet konfliktusai jelentik, hanem tükröződik bennük az elmúlt évtizedek társadalomtörténete is: a háború, a Szovjetunióba elhurcolt németek sorsa, a Németországba kényszerített/kivándorolt németek biztonságkeresése, az ártatlanul perbe fogott hivatalnok tehetetlensége és kiszolgáltatottsága a korrump hatóságokkal szemben, az egyetemre bekerülni nem vagy nehezen tudó

---

10 BÁLINT – BARNA 1994.

11 PÉTER - VASS 2001.; PÉTER – VASS 2002.

12 JAKSA - PUSZTAI 2001.; JAKSA – PUSZTAI 2002.

fiatal szinte végső segítségkérése. Nem egy interjúban felbukkant a román kommunista / ateista hatóságokkal való szembenállás, a tőlük való félelem, a nekik való kiszolgáltatottság, a vallás és a hatalom szembeállításának gondolata. Ezek az indítékok azt jelzik, hogy sokak számára sokféle szituációban Máriaradna, a Radnai Szűzanya, a katolikus vallás és hit támasz, biztonság, végső menedék.

A radnai képgaléria sokszáz képe mind-mind az Istenre hagyatkozásnak tárgyi jele, elismerése a hit, a vallás és az egyház „menedék” jellegének és szerepének. Egyértelműen alátámasztja ezt a képajándékozások számának a kommunizmus idején való nagyarányú felfutása.

A képek funkciója változatlan: mindig a jelenbe hívják a múltbeli emlékeket, azaz a múltbeli esemény a kép révén válik jelenidejűvé. A képek révén újraismétlődik a narratív emlékezet: felidéződik, újraserkesztődik, halványodik vagy megerősödik. Az elbeszélések egyedisége/konkrétsága kopik, míg Mária és a szentek közbenjárására, az isteni segítség örökkévalóságára és jelenlétőségére utaló általános tanulsága erősödik. Bár értelmezésük idővel mind nehezebb, mégis egy sajátos katolikus vallásgyakorlat élő jelei, megerősítői maradnak. Ébren tartói egy nyugati keresztény vallásgyakorlásnak és egy közép-európai, magyar/német történelmi emlékezetnek. Fennmaradásának nehézségei, az ortodoxiával s annak balkáni civilizációjával való ütközései is ebben gyökereznek.

A bánsági terep kutatásunk tapasztalata azt mutatta, hogy a vallás vagy/és az egyház, az egyházhoz tartozás egyik végső menedéke lehet az embereknek a permanens bizonytalanság 20. századi történelmi szituációjában. A biztonságot jelentő közösség, hátország, amely egyúttal jelentheti az otthon, és tágabb értelemben a haza fogalmát is.

Irodalom

ANDRÁS Károly

1991 Tények, problémák a magyar kisebbségek egyházi életében. *Regio 2. évf. 3. füzet* 13-37.

BÁLINT Sándor

1944 Boldogasszony vendégségében. Budapest.

BÁLINT Sándor - BARNA Gábor

1994 Búcsújáró magyarok. Budapest, Szent István Társulat.

BARNA Gábor

1997 Religion - Identity - Assimilation. *Acta Ethnographica Hungarica Vol. 42. Ns. 1-2.* 139-148.

JAKSA Helga – PUSZTAI Bertalan

2001 Discourses from the Banat: Lives, Remembrance, Communication, in: Pasi Hannonen – Bo Lönnqvist – Gabor Barna (eds.) *Ethnic Minorities and Power.* Helsinki, Fonda Publishing, 187-195.

JAKSA Helga – PUSZTAI Bertalan

2002 Bánsági diskurzusok. Sorsok, emlékezet, kommunikáció, in: BARNA Gábor (szerk.) „Mária megsegített” Fogadalmi tárgyak Máriaradnán I. Szeged, Néprajzi Tanszék, 132-140.

IFJ. LELE József

2000 Radnai búcsú - Szegeden. In: L. IMRE Mária (szerk.) *Népi vallásosság a Kárpát-medencében*. Pécs, 200-206.

LOTZ Antal

1984 Szeged-csanádi egyházmegye. In: *Katolikus almanach 1984*. Budapest, 751-757.

PÉTER Zsuzsánna – VASS Erika

2001 Remebereing and Remembrance. The Quantitative Analysis of the Votive Picture Gallery in Radna, in: Pasi Hannonen – Bo Lönnqvist – Gabor Barona (eds.) *Ethnic Minorities and Power*. Helsinki, Fonda Publishing, 159-186.

PÉTER Zsuzsánna – VASS Erika

2002 Emlékezés és emlékezet. A máriaradnai fogadalmi képgaléria tárgyainak kvantitatív elemzése, in: BARNA Gábor szerk. „Mária megsegített” Fogadalmi tárgyak Máriaradnán I. Szeged, Néprajzi Tanszék, 26-51.

PAPP Z. Attila

1997 *Bánsági falvak szóránymagyarsága – helyzetképek, azonosulási stratégiák*. Szórány füzetek. Temesvár, 73-113.

RIESER, HANS-HEINRICH

1992 *Temeswar. Geographische Beschreibung der Banater Hauptstadt*. Sigmaringen.

ROOS, Martin

1998 *Maria-Radna. Ein Wallfahrtsort im südosten Europas. Band I*. Schnell und Steiner. Regensburg.

TÁNCZOS Vilmos

1997 Hányan vannak a moldvai csángók? *Magyar Kisebbség, Nemzetpolitikai Szemle. Új. sorozat, III. évfolyam 1997. 1-2. (7-8.) szám, Kolozsvár, 370-390.*

ZALATNAY István

1991 Etnikai közösség: kihívás és feladat az egyházak számára régióinkban. *Regio 2. évf. 3. szám 3-12.*